

AZƏRBAYCANDA ÇİN DİLİNİN DİSTANT TƏDRİSİNİN NƏZƏRİ VƏ PRAKTİK ASPEKTLƏRİ

AQŞIN ƏLİYEV

Çin filologiyası üzrə fəlsəfə doktoru, Pekin Xarici Dillər Universiteti, Asiya fakültəsi, Azərbaycan dili kafedrasının müdürü.

E-mail: agshinaliyev@bfsu.edu.cn | <https://orcid.org/0009-0008-8791-5321>

Məqaləyə istinad:

Əliyev A. (2026). Azərbaycanda Çin dilinin distant tədrisinin nəzəri və praktik aspektləri. *Azərbaycan məktəbi*. № 3 (716), səh. 9–22

DOI:

10.30546/32898065.2026.3.6540

ANNOTASIYA

Azərbaycan-Çin münasibətləri sürətlə inkişaf edərək müxtəlif sahələri əhatə edir. 2025-ci ilin aprelində "Azərbaycan Respublikası ilə Çin Xalq Respublikası arasında hərtərəfli strateji tərəfdaşlıq əlaqələrinin qurulması haqqında Birgə Bəyanat" imzalanandan sonra iki ölkə arasında ikitərəfli münasibətlər yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyub və Çin dilinin öyrənilməsinə maraq daha geniş vüsət alıb. Məqalədə 2019-cu ildən etibarən Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə yaradılan distant Çin dili kurslarının nəzəri və praktik aspektləri tədqiq edilir. Qeyd edək ki, Çin dilinin distant formada tədrisi Azərbaycanda ilk dəfə məhz bu layihə vasitəsi ilə həyata keçirilib. Məqalədə, həmçinin, Azərbaycanda Çin dilinin tədrisinin ümumi vəziyyəti və onun mümkün tətbiq sahələri təhlil edilir. Distant Çin dili tədrisinin nəzəri əsasları, bu sahədə irəli sürülmüş və tətbiq edilmiş nəzəriyyələr, Azərbaycanda distant Çin dili kursunun təşkili, onun tədris xüsusiyyətləri, dərslük və kurikulumun hazırlanma meyarları, dil səviyyələri və hədəflər tədqiqatın əsas obyektlərini təşkil edir. Məqalənin təhlil və müzakirə bölməsində distant Çin dili kurslarının tədrisi fonunda müəllim və öyrənən arasında səmərəli qarşılıqlı əlaqəni təmin edən tədris modelinin formalaşdırılması, yaş xüsusiyyətləri, sosial mənsubiyyəti, əvvəlki bilik səviyyəsi və öyrənmə hədəfləri, HSK imtahanyönlü dərslük modelinin (Hanyu Shuiping Kaoshi, yəni Çin dilinin səviyyəsini müəyyən edən standartlaşdırılmış imtahan) tətbiqi və nəticələri araşdırılır. Rəqəmsal və texnoloji sərəfşətlərin tədris prosesinə təsiri də məqalənin əsas tədqiqat obyektlərindəndir.

Açar sözlər: Çin dili, distant dil tədrisi, tranzaksional məsafə, texnoloji sərəfşətlər, mədəniyyətlərarası ünsiyyət.

Məqalə tarixçəsi

Göndərilib: 30.07.2026

Qəbul edilib: 02.09.2026

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF DISTANCE CHINESE LANGUAGE TEACHING IN AZERBAIJAN

AGSHIN ALIYEV

PhD in Chinese Philology, Head of the Department of Azerbaijani
Language, Faculty of Asian Studies, Beijing Foreign Studies University.
E-mail: agshinaliyev@bfsu.edu.cn | <https://orcid.org/0009-0008-8791-5321>

To cite this article:

Aliyev A. (2026). Theoretical and
Practical Aspects of Distance
Chinese Language Teaching in
Azerbaijan. *Azerbaijan Journal of
Educational Studies*. Vol. 716,
Issue III, pp. 9–22

DOI:

10.30546/32898065.2026.3.6540

ABSTRACT

Azerbaijan-China relations are developing rapidly and encompass a wide range of fields. Following the signing of the Joint Statement on the Establishment of a Comprehensive Strategic Partnership between the Republic of Azerbaijan and the People's Republic of China in April 2025, bilateral relations between the two countries have entered a new stage of development, accompanied by growing interest in learning Chinese. This article examines the theoretical and practical aspects of distance Chinese language courses established in 2019 at the initiative of the Heydar Aliyev Foundation. It is noteworthy that this project represented the first initiative to provide distance Chinese language instruction in Azerbaijan. The article analyzes the overall state of Chinese language education in Azerbaijan and its potential areas of application. The theoretical foundations of distance Chinese language teaching, theories proposed and applied in this field, the organization of distance Chinese language courses in Azerbaijan, their instructional characteristics, the criteria for developing textbooks and curricula, as well as language proficiency levels and learning objectives constitute the main areas of investigation. The analysis and discussion focus on the development of an instructional model designed to ensure effective interaction between teachers and learners in distance Chinese language courses. The study also examines learners' age characteristics, social backgrounds, prior knowledge, and learning objectives, as well as the implementation and outcomes of an HSK-oriented instructional model (Hanyu Shuiping Kaoshi (HSK), also known as the Chinese Proficiency Test). In addition, the impact of digital and technological competencies on the teaching and learning process is examined as one of the key areas of the study.

Keywords: Chinese language, distance language teaching, transactional distance, technological competence, intercultural communication.

Article history

Received: 30.07.2026

Accepted: 02.09.2026

GİRİŞ

Müasir dövrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı və təhsil prosesinin rəqəmsallaşması təhsil sisteminin təşkilinə və tədris metodlarına əhəmiyyətli təsir göstərərək yeni pedaqoji yanaşmaların formalaşmasına zəmin yaradıb. Bu proses, xüsusilə xarici dillərin tədrisində daha çox nəzərə çarpır. Xarici dillərin distant formada tədrisi son illərdə sürətlə inkişaf edən tədris modellərindən birinə çevrilib. Bu baxımdan, distant təhsilin səmərəli təşkili, onun nəzəri əsaslarının praktik tətbiqi, beynəlxalq təcrübənin mənimsənilməsi və milli təhsil sisteminə uyğunlaşdırılması aktual elmi məsələlər kimi diqqət mərkəzindədir. Azərbaycanda bu sahədə uğurla həyata keçirilən layihələrdən biri Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin distant təhsil infrastrukturunu əsasında və Pekin Xarici Dillər Universiteti ilə Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən Konfutsi İnstitutunun tərəfdaşlığı çərçivəsində 2019-cu ildən etibarən təşkil olunan distant Çin dili kurslarıdır. Bu kurslar ölkədə Çin dilinin sistemli distant tədrisi sahəsində ilk təşəbbüs olmaqla yanaşı, həm də distant dil tədrisinin nəzəri və praktik aspektlərinin öyrənilməsi üçün zəngin empirik məlumat bazası formalaşdırıb. Bu tədqiqat yeddi il ərzində əldə edilmiş pedaqoji təcrübəyə, öyrənənlər arasında mütləq keçirilmiş sorğuların nəticələrinə və mövcud distant dil tədrisi modelləri ilə aparılmış müqayisəli təhlilə əsaslanır. Toplanmış materiallar distant Çin dili tədrisinin təşkilati, metodik və pedaqoji xüsusiyyətlərini kompleks şəkildə qiymətləndirməyə, tədris metodları ilə bağlı əsaslandırılmış təkliflər irəli sürməyə imkan verir. Azərbaycanda Çin dilinə olan marağın sürətlə artdığı mövcud şəraitdə bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlar həm nəzəri, həm də təcrübi baxımdan xüsusi elmi və praktik əhəmiyyət daşıyır. Qeyd edilməlidir ki, Azərbaycanda distant Çin dili tədrisinin nəzəri və praktik tərəflərini kompleks şəkildə araşdıran elmi tədqiqat demək olar ki, mövcud deyil. Bu nöqteyi-nəzərdən təqdim olunan tədqiqat mövcud boşluğu aradan qaldırmaq, distant Çin dili tədrisinin nəzəri

əsasları və praktik tətbiqinin sistemləşdirilməsi məqsədi daşıyır.

AZƏRBAYCAN-ÇİN MÜNASİBƏTLƏRİNİN INKİŞAFI FONUNDA ÇİN DİLİNİN AZƏRBAYCANDA TƏDRİSİ

Tarixi İpək Yolu üzərində yerləşən Azərbaycan və Çin arasında münasibətlər son illərdə dinamik inkişaf edərək hərtərəfli strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə yüksəlib. İki ölkə arasında iqtisadi və ticarət əməkdaşlığının genişlənməsi, mədəni-humanitar əlaqələrin dərinləşməsi və intensivləşməsi dil mübadiləsinin və xarici dil tədrisinin inkişafını zəruri edib. Bu baxımdan, Azərbaycan və Çin dillərinin qarşılıqlı tədrisi və öyrənilməsi iki ölkə arasında əməkdaşlığın mühüm istiqamətlərindən birinə çevrilib. Ölkəmizin müstəqilliyini ilk tanıyan ölkələrdən biri Çin olub və 1992-ci ildə bu ölkə ilə diplomatik münasibətlər qurulub. Sabit şəkildə inkişaf edən iki ölkə münasibətləri, xüsusilə 2013-cü ildə Çin tərəfindən irəli sürülən “Kəmərlər və yol” təşəbbüsü Azərbaycan-Çin münasibətlərinin yeni mərhələyə qədəm qoymasına təkan verib, bununla yanaşı, dövlət dillərinin qarşılıqlı tədrisi sahəsində yeni yanaşmaların, metodların və tədris resurslarının formalaşmasına şərait yaradıb. Təhsil və dil siyasəti sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi iki ölkə arasında imzalanan mühüm siyasi sənədlərdə də öz əksini tapıb.

2024-cü ildə Astanada imzalanan “Azərbaycan Respublikası ilə Çin Xalq Respublikası arasında strateji tərəfdaşlığın qurulması haqqında Birgə Bəyannamə”nin 3.3-cü və 3.4-cü maddələrində dil mübadiləsinin təşviqi, Azərbaycan və Çin dillərinin qarşılıqlı tədrisinin dəstəklənməsi, müəllim və mütəxəssis mübadiləsinin həyata keçirilməsi, habelə Azərbaycanda Konfutsi institutlarının fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi məsələləri xüsusi vurğulanıb.

Növbəti mərhələdə 2025-ci ildə Pekində imzalanan “Azərbaycan Respublikası ilə Çin Xalq Respublikası arasında hərtərəfli strateji tərəfdaşlıq əlaqələrinin qurulması haqqında Birgə Bəyanat”ın 9-cu maddəsində də Azərbaycanda Konfutsi institutlarının inkişafına

dəstək göstərilməsi, eləcə də təhsil müəssisələrində Azərbaycan və Çin dillərinin tədrisinin təşviq olunması prioritet istiqamətlər kimi qeyd edilib.

Qeyd olunan sənədlərin təhlili göstərir ki, Azərbaycan və Çin arasında imzalanmış ən yüksək səviyyəli siyasi sənədlərdə dil tədrisi və dil mübadiləsi məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilir. Bu fakt dilin yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də dövlətlərarası əməkdaşlığın, mədəniyyətlərarası dialoqun və qarşılıqlı anlaşmanın mühüm aləti kimi qəbul edildiyini göstərir. Bu baxımdan, Çin dilinin Azərbaycanda, Azərbaycan dilinin isə Çində tədrisi iki ölkə arasında strateji tərəfdaşlığın, humanitar əməkdaşlığın inkişafına töhfə verən mühüm amillərdən biri kimi qiymətləndirilə bilər.

AZƏRBAYCANDA ÇİN DİLİ TƏDRİSİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİ

Azərbaycanın klassik bədii irsində Çin mövzusu mühüm yer tutur. Nizami Gəncəvinin və Molla Pənah Vəqifin əsərlərində, XIV–XV əsrlərdə yaşayan Azərbaycan coğrafiyaşünası Əbdürrəşid Bakuvinin elmi yaradıcılığında, həmçinin XV–XVI əsrlərin tanınmış rəssamları Sultan Məhəmməd Təbrizi, Mirzə Əli, Müzəffər Əli, o cümlədən Mir Seyid Əli və Ağa Mirəyin əsərlərində Çin motivlərinə geniş yer ayrılıb. Tarixi ənənələrə baxmayaraq, müasir dövrdə Azərbaycanda çinşünaslıq sahəsində aparılan tədqiqatların həcmi və institusional inkişaf səviyyəsi beynəlxalq çinşünaslıq sahəsində müşahidə olunan sürətli inkişafı müqayisədə nisbətən məhdud xarakter daşıyır.

Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkədə Şərqi Asiya dillərinin, xüsusilə də Çin dilinin tədrisinə maraq və tələbat tədricən artıb. Azərbaycan–Çin münasibətlərinin inkişafı fonunda Çin dili üzrə mütəxəssislərin hazırlanması ali təhsil müəssisələrinin qarşısında duran mühüm vəzifələrdən birinə çevrilib. Bu istiqamətdə ilk sistemli addımlardan biri Bakı Dövlət Universitetinin Şərqşünaslıq fakültəsində 2004-cü ildə regionşünaslıq (Çin üzrə) ixtisasının yaradılması olub. Həmin ixtisas üzrə hər il tələbə qəbulu həyata keçirilir və onlar Çin dili

ilə yanaşı, Çin tarixi, mədəniyyəti, siyasəti və iqtisadiyyatı ilə bağlı biliklərə yiyələnirlər. Çinşünaslıq sahəsində kadr hazırlığının daha da təkmilləşdirilməsi məqsədilə 2009-cu ildən etibarən magistratura səviyyəsində də təhsil proqramları həyata keçirilməyə başlanıb. 2011-ci ildə Bakı Dövlət Universiteti ilə Çin Xalq Respublikasının Anhui Universiteti arasında əməkdaşlıq çərçivəsində Çin Xalq Respublikası Təhsil Nazirliyinin Dil Təhsili və Əməkdaşlıq Mərkəzinin¹ dəstəyi ilə universitetin nəzdində Konfutsi İnstitutu yaradılıb. İnstitutun fəaliyyəti Çin dilinin tədrisi, Çin mədəniyyətinin tanınması və Azərbaycan–Çin humanitar əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Burada müxtəlif səviyyələr üzrə Çin dili kursları təşkil olunur, elmi-mədəni tədbirlər və Çin mədəniyyətinin tanınması məqsədi ilə layihələr həyata keçirilir.

Azərbaycanda Çin dili tədrisinin inkişafında növbəti mühüm mərhələ 2022-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin Şərqşünaslıq fakültəsində Çin filologiyası ixtisasının təsis edilməsi olub. Bu addım Çin dili üzrə peşəkar filoloqların hazırlanmasına, eləcə də ölkədə Çinşünaslıq tədqiqatlarının institusional əsaslarının möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

2016-cı ildə Azərbaycan Dillər Universiteti və Hucou Pedaqoji Universitetinin birgə əməkdaşlığı, Hanbanın dəstəyi ilə Azərbaycanda ikinci Konfutsi İnstitutu təşkil edilib. Bundan başqa, Azərbaycan Dillər Universitetində Çin dili ixtisası və Çin dili üzrə tərcüməçilik ixtisasları fəaliyyət göstərir.

Ölkədə fəaliyyət göstərən Konfutsi institutları tərəfindən Xəzər Universitetində, ADA Universitetində, Dövlət İdarəçilik Akademiyasında, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında, eləcə də müxtəlif dövlət qurumlarında və ümumtəhsil məktəblərində Çin dili tədris mərkəzləri və sinif otaqları yaradılıb.

¹ Keçmiş adı "Hanban", yəni "Çin Dilinin Beynəlxalq Təşviqi üzrə Rəhbərlik Qrupunun Ofisi". 2020-ci ildə adı dəyişdirilərək "Dil Təhsili və Əməkdaşlıq Mərkəzi" adlandırılıb.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Çinə 2025-ci ildəki dövlət səfərindən sonra Çin dilinə artan maraq özünü daha aydın büruzə verir. Bu tendensiya Azərbaycanda özəl dil mərkəzlərində Çin dilinə xüsusi diqqətin ayrılması və Çin dilini öyrənmək istəyən azərbaycanlı gənclərin sayının əhəmiyyətli dərəcədə artması ilə öz təsdiqini tapır.

DİSTANT TƏHSİLİN TƏTBİQİNİ ZƏRURİ EDƏN AMİLLƏR

Distant təhsil modeli texnoloji vasitələrlə və xüsusi metodlarla təhsili uzaq məsafədən çatdıran bir prosesdir. Honeyman və Millerin fikrincə, distant təhsil məlumat mənbəyi ilə öyrənilənlərin zaman və məkan baxımından, yaxud hər iki aspekt üzrə bir-birindən ayrı olduğu şəraitdə təlim prosesinin təşkili və öyrənmə imkanlarının təmin edilməsinə yönəlmiş bir prosesdir (Honeyman & Miller, 1993).

Distant təhsil modeli uzun müddətdir ki, müxtəlif təhsil sistemlərində tətbiq olunsa da, onun əhəmiyyəti xüsusilə COVID-19 pandemiyası dövründə daha qabarıq şəkildə özünü göstərmişdir. Ümumilikdə, distant təhsilin inkişafını və tətbiqini zəruri edən bir sıra amillər mövcuddur. Bu amillərə təhsilin əlçatanlığının genişləndirilməsi, ömürboyu təhsilin dəstəklənməsi, çevik təhsil imkanlarının yaradılması, təhsil xərclərinin optimallaşdırılması, fiziki məhdudiyyətli şəxslər üçün təhsil imkanlarının artırılması, beynəlxalq təhsil proqramlarına əlçatanlığın asanlaşdırılması, eləcə də rəqəmsal savadlılığın və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi və digərləri daxildir. Bu üstünlüklər distant təhsili müasir təhsil sisteminin mühüm tərkib hissəsinə çevirib.

DİSTANT ÇİN DİLİ TƏDRİSİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI

Bu tədqiqatın nəzəri çərçivəsini tranzaksional məsafə (transactional distance) nəzəriyyəsi, ikinci dilin mənimsənilməsi nəzəriyyələri və sosial-mədəni nəzəriyyə təşkil edir. 1970-ci illərdə Maykl G. Mor tərəfindən irəli sürülən

tranzaksional məsafə nəzəriyyəsi distant təhsil haqqında əsas nəzəri yanaşmalardan biridir. Bu nəzəriyyə müəllim və öyrənən arasında mövcud olan öyrənmə münasibətlərini izah edib ölçməyə çalışır. Bildiyimiz kimi, distant təhsil zamanı tərəflər arasında məkan və zaman məsafəsi mövcuddur. Maykl G. Morun fikrincə, fiziki və ya zaman məsafəsindən fərqli olaraq tranzaksional məsafə təlim zamanı müəllim və tələbə (öyrənən) arasında onları bir-birindən ayıran psixoloji və ya kommunikativ boşluq kimi xarakterizə olunur (Moore, 1997). Morun nəzəriyyəsinə əsasən tranzaksional məsafənin səviyyəsini müəyyən edən üç əsas dəyişənlər qrupu vardır. Bu dəyişənlər dialoq, struktur və öyrənənin müstəqilliyidir (Qrafik 1).

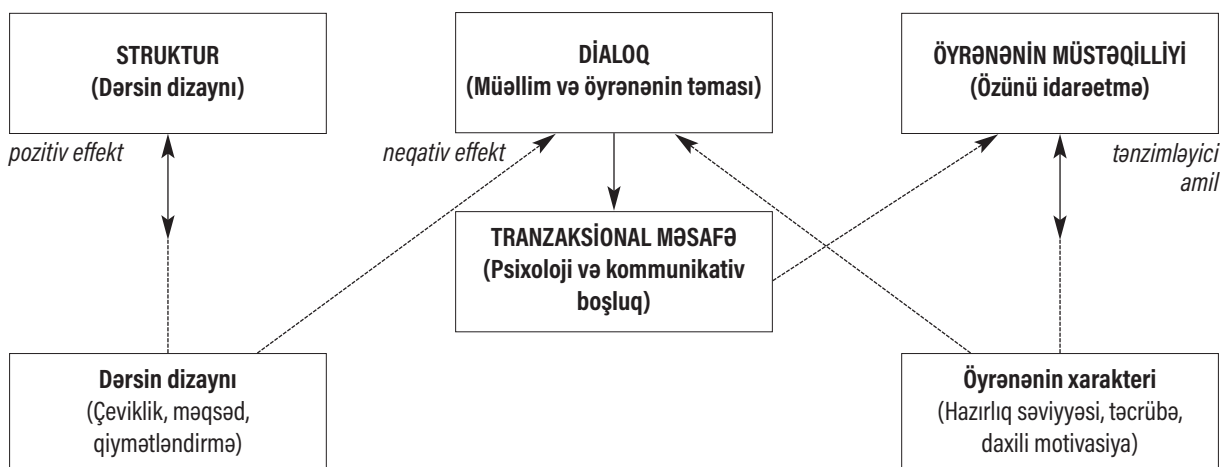
Qrafik 1-də Morun tranzaksional məsafə nəzəriyyəsində səbəb-nəticə əlaqəsini və üç dəyişənin qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində psixoloji və kommunikativ boşluğun formalaşması təsvir edilib. Distant təhsildə məsafə qaçılmazdır, amma Morun nəzəriyyəsinə əsasən müəllim və öyrənən arasında qarşılıqlı əlaqənin keyfiyyəti fiziki məsafədən daha önəmlidir.

Distant təhsildə fiziki məsafənin nə qədər olmasının təhsilin keyfiyyətinə birbaşa həlledici təsiri yoxdur, amma tranzaksional məsafə nə qədər çox olarsa, distant tədrisin səmərəliliyi o qədər aşağı, nə qədər az olarsa, distant təhsilin keyfiyyəti bir o qədər yaxşı olar. Məsələn, müəllim tələbənin suallarına çevik cavab verməklə, həftəlik müzakirələr aparmaqla, dərsləri tələbələrin ehtiyacına uyğun dizayn etməklə və digər metodlarla öyrənənin tədris prosesində fəal iştirakını təmin edə bilər, bu halda tranzaksional məsafə azalmış olur. Əks halda, tranzaksional məsafə çoxalır, psixoloji və kommunikativ boşluq böyüyür.

Xarici dilin tədrisi zamanı ikinci dilin mənimsənilməsi nəzəriyyələri nəzərə alınmalıdır. Bu baxımdan, S.D. Krasenin irəli sürdüyü "Giriş hipotezi" (Input Hypothesis), M. Svainin irəli sürdüyü "Çıxış hipotezi" (Output Hypothesis) və M.H. Lonqun irəli sürdüyü "Qarşılıqlı əlaqə hipotezi" (Interaction Hypothesis) diqqət ayırmaq lazımdır. Bu üç nəzəriyyə xarici dilin ikinci dil kimi mənimsənilməsi probleminə üç müxtəlif nəzəri aspektdən yanaşır, giriş, çıxış

Qrafik 1

Dəyişənlər qrupu

və qarşılıqlı əlaqə olmaqla üç fərqli prosesi müzakirəyə çıxarır. Kraşenə (1985) görə insan dili yalnız bir halda – ötürülən məlumatı anladığı halda mənimsəyə bilər. O, insanda mövcud olan dil biliyini i simvolu, mövcud dil biliyindən daha artığını 1 simvolu ilə təsvir edib. “Giriş hipotezini” əks etdirən (i+1) konsepsiyasına görə dil mənimsənilməsi mövcud dil biliyindən daha artığını təbii şəkildə öyrəndiyimiz zaman baş verir. Bu yanaşmada şüurlu öyrənmədən daha çox qeyri-şüurlu öyrənmənin əhəmiyyəti vurğulanır. Məsələn, öyrənənin xarici dildə eşitdiyi müvafiq bir cümlədə başa düşdüyü bütün sözləri i, başa düşmədiyi, lakin kontekstdən mənasını çıxara bildiyi dil vahidini isə 1 kimi qəbul etsək, (i+1) prosesi nəticəsində öyrənən həmin dil vahidini mənimsəyərək dil biliyini tədricən genişləndirir (Krashen, 1985).

“Çıxış hipotezi”ni irəli sürən M. Svain (1985) “Giriş hipotezi”nin natamamlığını diqqətə çatdıraraq hesab edir ki, dil mənimsənilməsində danışmaq və yazmaq mühüm rola malikdir. Öyrənən öyrəndiyi dil biliklərini tətbiq etməklə mümkün çatışmazlıqları və boşluqları müşahidə etməklə dil biliklərini daha da dərinləşdirə bilər (Swain, 1985).

M. Lonqun (1985) irəli sürdüyü “Qarşılıqlı əlaqə hipotezi”nə görə dil mənimsənilməsi zamanı “mənanın müzakirəsi” mühüm rola malikdir. Mənanın müzakirəsi dil mənimsənilməsini dolayı şəkildə dəstəkləyən əsas mexanizmlərdən

biri hesab olunur. Əgər dil və müzakirə (dialog) dil biliklərinin daha dərinlən başa düşülməsinə şərait yaradırsa və dil biliklərinin başa düşülməsi öz növbəsində dil mənimsənilməsini gücləndirirsə, o zaman məntiqi olaraq belə qənaətə gəlmək olar ki, dil və müzakirə dil mənimsənilməsinə əhəmiyyətli müsbət təsir göstərir (Long, 1985).

Viqotskiyə (1978) görə insanın idraki (koqnitiv) inkişafında sosial-mədəni ünsiyyət mühüm rola malikdir. Biliyin mənimsənilməsi iki səviyyəli prosesdir. İlk olaraq başqaları ilə ünsiyyətə girilir, daha sonra mənimsənilən bilik insanın idrak sisteminə daxil olur. Xarici dilləri öyrənərkən dialog və ünsiyyətin rolu xüsusi olaraq vurğulanır və tətbiq olunur. Xarici dil dərsləklərinin əksəriyyətində dialoglara və ünsiyyət xarakterli çalışmalara xüsusi yer ayrılır. Viqotskinin irəli sürdüyü sosial-mədəni nəzəriyyə xarici dil tədrisinin nəzəri və praktik əsaslarından biri hesab olunur (Vygotsky, 1978).

Beləliklə, tranzaksional məsafə nəzəriyyəsi distant tədris mühitində müəllim və öyrənənin qarşılıqlı əlaqəsinin təşkilini izah etdiyi, ikinci dilin mənimsənilməsi nəzəriyyələri dilöyrənmə prosesinin əsas mexanizmlərini açıqladığı, sosial-mədəni nəzəriyyə isə dilin sosial-qarşılıqlı əlaqə və mədəni kontekst vasitəsilə mənimsənilməsini əsaslandırıdığı üçün bu nəzəri yanaşmalar birlikdə distant Çin dili tədrisinin nəzəri çərçivəsini təşkil edir.

AZƏRBAYCANDA DİSTANT ÇİN DİLİ TƏDRİSİNİN TƏŞKİLİ

Son dövrlərdə dərinləşən hərtərəfli münasibətlər fonunda ölkəmizdə Çin dilini bilən mütəxəssislərə böyük ehtiyac yaranıb. Mədəni və humanitar əlaqələrdə dillərin qarşılıqlı tədrisi və öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycanla Çin arasında mədəni və humanitar əlaqələrin inkişafında Heydər Əliyev Fondunun mühüm rolu vardır. Mədəni və humanitar əlaqələrin genişlənməsi nəzərə alınaraq Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə Azərbaycanda distant Çin dili kurslarının təşkil olunması ilə bağlı qərar qəbul edilib. 2019-cu ilin sentyabr ayında Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin distant təhsil infrastrukturunu əsasında Azərbaycanda ilk dəfə Çin dilinin distant formada tədrisi həyata keçirilməyə başlanıb. Tədris prosesinin həyata keçirilməsi məqsədilə Pekin Xarici Dillər Universiteti Asiya fakültəsi Azərbaycan dili kafedrası və Azərbaycan Dillər Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən Konfutsi İnstitutu tərəfdaş olaraq dəvət olunub. Heydər Əliyev Fondu tərəfindən təşkil olunan distant kursların əsas məqsədi Çin dilinin öyrənilməsini daha geniş əhali qrupları üçün əlçatan etmək, regionlarda yaşayan şəxslər, əlilliyi olan şəxslər, şəhid ailələrinin üzvləri və qazilər üçün çevik təhsil imkanları yaratmaq olub. Bundan əlavə, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Azərbaycanda Çin dili proqramları, əsasən, Bakı şəhərində tədris olunur. Distant Çin dili kursları bu mənada məsafə problemini aradan qaldırır, regionlarda, hətta xaricdə yaşayan həmvətənlər üçün də əlverişli imkan yaradır. Tədris həftədə üç dəfə, hər dəfə 90 dəqiqə olmaqla təşkil olunur və dərslər Azərbaycan və Çin müəllimlərinin birgə iştirakı ilə aparılır. Bu model öyrənilmənin həm ana dili vasitəsilə izah almaq, həm də aparıcı müəllimlə ünsiyyət qurmaq imkanlarını genişləndirir. Hər dəfə 20-25 tələbə qəbul edilir, onlar iki qrupa ayrılır və hər biri 3 ay olmaqla mərhələli şəkildə kurslarda iştirak edirlər. Dərslər Zoom platforması üzərindən aparılır, hər mərhələnin sonunda tələbələrə şifahi və yazılı imtahan verdikdən sonra sertifikatlar təqdim edilir.

DİSTANT ÇİN DİLİ TƏDRİSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ, DƏRSLİK SEÇİMİ VƏ KURİKULUMUN HAZIRLANMASI

Distant Çin dili tədrisində istifadə olunan dərsləyin düzgün seçimi, eləcə də onun onlayn tədris mühitinə uyğunlaşdırılması təlim prosesinin səmərəliliyinin təmin edilməsi baxımından mühüm rola malikdir. 2019-cu ildən etibarən ilk iki tələbə qəbulu mərhələsində əsas dərslük kimi "Yeni Praktiki Çin Dili Dərsliyi"² istifadə edilib. Bu mərhələdə elementar səviyyədə öyrənilmənin başlanğıc dil bazasının formalaşdırılması məqsədilə dərsləyin ilk beş dərsi əsas tədris materialı kimi seçilib. Dil materialının mərhələli şəkildə mənimsənilməsini təmin etmək məqsədilə hər bir dərslük bir neçə modul üzrə bölünərək tədris edilib.

2024-cü ildən etibarən Azərbaycanda Çin dilinə artan maraq, tələbələrin dil öyrənmə məqsədlərinin genişlənməsi və beynəlxalq standartlara uyğun qiymətləndirmə ehtiyacları nəzərə alınaraq dərslük seçimində dəyişiklik edilib və "Standart HSK Dərsliyi"³ istifadəsinə başlanılıb. Bu dəyişiklik bir sıra mühüm amillərlə əsaslandırılır. HSK⁴ Çin dilini ikinci dil kimi öyrənən şəxslərin dil səviyyələrini qiymətləndirmək üçün nəzərdə tutulmuş beynəlxalq standartlaşdırılmış imtahan sistemidir. HSK nəticələri Çində təhsil almaq, akademik mühitdə fəaliyyət göstərmək və bir sıra beynəlxalq şirkətlərdə işləmək üçün bir çox hallarda tələb olunur. Buna görə də HSK əsaslı dərslüklərdən istifadə tələbələrin yalnız dil biliklərini inkişaf etdirməyə deyil, həm də onları beynəlxalq qiymətləndirmə sisteminə hazırlamağa və beynəlxalq səviyyədə tanınan sertifikat əldə etmələrinə imkan yaradır. Bundan əlavə, HSK standartlarına əsaslanan dərslüklərə keçid tədris prosesinin sistemləşdirilməsi, tələbələrin Çin dili səviyyəsinin obyektiv qiymətləndirilməsi,

² Liu Sün (2015), Pekin Dillər Universiteti Nəşriyyatı.

³ Cianq Lipinq və s. (2019), Pekin Dillər Universiteti Nəşriyyatı.

⁴ Çin dilində "汉语水平考试 (Hànyǔ Shuǐpíng Kǎoshì)", yəni "Çin dilində Səviyyə İmtahanı" ifadəsinin abbreviaturası.

dil bacarıqlarının beynəlxalq meyarlara uyğun formalaşdırılması, dinləmə, danışmaq, oxu və yazı kimi dörd əsas dil bacarığının balanslı şəkildə inkişaf etdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Səviyyələr üzrə bölünmüş söz ehtiyatı, qrammatik strukturlar və kommunikativ tapşırıqlar əsasında hazırlanmış HSK dərslərinin distant təhsil mühitinə uyğunlaşdırılması müəllimlərin qarşısında duran əsas çağırışlardandır. Bu uyğunlaşdırma dərslər materiallarının rəqəmsal formata keçirilməsini, tapşırıqların onlayn mühit üçün dizayn edilməsini, vizual və interaktiv materiallardan geniş istifadə kimi istiqamətləri əhatə edir.

Dərslər materialları ilə yanaşı, öyrənmə prosesinin daha effektiv təşkili məqsədilə müəllimlər tərəfindən hazırlanmış əlavə tədris resursları, o cümlədən video materiallar, təqdimatlar, interaktiv tapşırıqlar və digər rəqəmsal öyrənmə vasitələri də tələbələrə təqdim olunur. Bu resurslar distant tədris mühitində tələbələrin müstəqil öyrənmə imkanlarını genişləndirir və onların Çin dili üzrə ünsiyyət səriştələrinin inkişafına əlavə dəstək verir.

Kurikulumda fonetika, leksika, qrammatika və ünsiyyət səriştələrinin paralel inkişafı da əsas prinsip kimi qəbul edilib.

SƏVİYYƏLƏR VƏ ÖYRƏNMƏ HƏDƏFLƏRİ

1. Elementar səviyyə

Distant Çin dilinin tədrisi zamanı elementar səviyyə (HSK 1, 2, 3) üzrə müəyyən edilmiş öyrənmə hədəfləri aşağıdakı kimidir:

Dinləmə, danışmaq, oxuma və yazma bölmələrindən ibarət olan elementar səviyyəni bitirdikdən sonra tələbə təxminən HSK 2.0 əsasında 1050 ədəd söz vahidindən ibarət lüğət ehtiyatına, 100-dən çox qrammatik qaydaya və Çin dilinin ümumi qrammatik quruluşuna bələd olur. Elementar Çin dili biliyi olan tələbə gündəlik danışmaq, sadə fikir mübadiləsi aparmaq bacarığına malik olur. Azərbaycan və Çin mədəniyyətləri arasında orta və fərqli xüsusiyyətlər barədə ilkin biliklərə yiyələnir. Dil bacarıqları üzrə müvafiq olaraq aşağıdakıları özündə birləşdirir.

Dinləmə bacarığı. Çin dilinin hecalarını (pinyin) və tonlarını mənimsəyir, müəllimin yavaş danışğını qismən başa düşür, öyrəndiyi sözü başqa yerdə eşidərkən təxmin edib mənasını tapmağı bacarır, görüşmək, özünü təqdim etmək, təbrik etmək, sual vermək, bazarlıq etmək və digər gündəlik tələb olunan ən sadə dialoqları qurmağı bacarır. Dinləmə sürəti dəqiqədə 120-140 heroqlif səviyyəsində nəzərdə tutulur.

Danışmaq bacarığı. Sözləri nisbətən aydın şəkildə tələffüz edir, tələffüzündə ana dilinin təsiri aydın sezilir, qrammatik və fonetik cəhətdən səhv cümlələrin nisbəti 30%-i keçməməlidir.

Oxu bacarığı. Çin heroqliflərini təmsil edən müvafiq hecaların (pinyin) köməyi ilə mətni oxuyur, lüğətdən istifadə etməklə 80% öyrəndiyi sözlərdən ibarət olan mətni oxuyub başa düşür, mətnin mənasını anlayır. Oxu sürəti dəqiqədə 90-110 heroqlif səviyyəsində nəzərdə tutulur.

Yazı bacarığı. Öyrəndiyi hecanı, heroqlifi, sözü və cümləni dinləyib yazmağı bacarır, heroqliflərin yazı qaydalarına uyğun olaraq xətlərin yazılma ardıcılığını mənimsəyir, heroqlifləri yazarkən buraxdığı səhvlər mətnin ümumi mənasına təsir etmir.

2. Orta səviyyə

Distant Çin dilinin tədrisi zamanı orta səviyyə (HSK 4, 5) üzrə müəyyən edilmiş öyrənmə hədəfləri aşağıdakı kimidir:

Tələbə HSK 2.0 əsasında 2700 ədəd söz vahidindən ibarət lüğət ehtiyatına yiyələnir, 100-dən çox qrammatik qaydanı mənimsəyir, Çin mədəniyyəti haqqında biliklərini genişləndirir, Çin və Azərbaycan mədəniyyəti haqqında Çin dilində fikirlər ifadə edir.

Dinləmə bacarığı. Standart Çin dilinin tələblərinə uyğun olaraq dəqiqədə 180-220 heroqlif olmaqla dinləmə bacarığına yiyələnir. Həyatın ən vacib hadisələri ilə bağlı olan bütün dialoqları başa düşür, peşə fəaliyyəti ilə bağlı söhbətləri anlayır, televiziya və radioda xəbərləri dinləyib öyrəndiyi sözləri və qısa cümlələri anlamaq bacarığına yiyələnir.

Danışmaq bacarığı. Tələbə fikirlərini sərbəst ifadə etmək bacarığına yiyələnir, intonasiyası,

danışıq sürəti və tonların dəqiq tələffüzü dilin normalarına cavab verir. Ümumi xarakterli müzakirələr aparmaq və işiylə əlaqədar danışıqlar aparmaq qabiliyyətinə nisbətən yiyələnir.

Oxu bacarığı. Ümumi xarakterli mətnləri oxuyub başa düşür. Oxu sürəti dəqiqədə 120-150 heroqlıfdən ibarətdir. Heroqlifin yanında heca (pinyin) göstəricilərinə ehtiyac qalmır. Sərbəst söz öyrənmək, sözün mənasını müəllimin köməkliyi olmadan qavramaq qabiliyyətinə yiyələnir.

Yazı bacarığı. 300 heroqlıfdən ibarət mətni dinləyib dəqiqədə 10 heroqlıf olmaqla yazmağı bacarır, ümumi xarakterli mətnləri, formal mətnləri, iş xarakterli yazışmaları, müstəqil şəkildə yaza bilir. İfadəsi aydın və səlisdir.

TƏHLİL VƏ MÜZAKİRƏ

1. Distant Çin dili tədrisində müəllim-öyrənən münasibətlərinin formalaşdırılması

Distant tədris zamanı müəllim və öyrənənin arasında düzgün qarşılıqlı münasibətin qurulması xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Xarici dillərin distant formada tədrisi zamanı bu amil özünü daha aydın şəkildə büruzə verir. Başqa sözlə, müəllimlə öyrənən arasında tranzaksional məsafənin azaldılması xüsusi metod, yanaşma və təşkilati bacarıq tələb edir. 2019-cu ildən etibarən distant Çin dilinin tədrisindən əldə olunan təcrübəyə əsasən aşağıdakı qənaətlərə gəlmək olar:

İki müəllim, bir dərs modeli: Distant Çin dili tədrisində əməkdaşlıq yanaşması. Qeyd olunduğu kimi, distant Çin dili kursları biri azərbaycanlı, digəri isə çinli olmaqla iki müəllim tərəfindən tədris olunur. Hər iki müəllim zəngin pedaqoji təcrübəyə malik olmaqla yanaşı, Çinin müvafiq universitetlərində Çin dilinin beynəlxalq tədrisi ixtisası üzrə təhsil alıblar. Bu ixtisas Çində uzun müddət "Çin dilinin əcnəbilərə tədrisi" (对外汉语) adı ilə tanınıb, sonralar isə beynəlxalq təhsil konsepsiyasının inkişafı ilə əlaqədar "Çin dilinin beynəlxalq tədrisi" (国际中文教育) adı ilə əvəz edilib. Hazırda bu ixtisas Çin universitetlərində, əsasən, Çin dili və

ədəbiyyatı (filologiya) fakültələri və ya beynəlxalq mədəni mübadilə fakültələri nəzdində fəaliyyət göstərir və Çin dilini ikinci dil kimi öyrənən şəxslərə bu dili tədris etmək məqsədi ilə mü-təxəssislərin hazırlanması məqsədini qoyur. İki müəllim, bir dərs modelinin tətbiqi distant tədris prosesi zamanı qarşılıqlı tamamlayıcı funksiya daşıyır. Çin əsilli Çin dili müəllimi öyrənənin tələffüz, dörd ton sistemi, intonasiya, ünsiyyət bacarıqlarının formalaşmasına daha çox fokuslanırsa, Azərbaycan əsilli Çin dili müəllimi tədris prosesini nəzəri biliklərin, xüsusilə qrammatik və leksik biliklərin izahı, şərh və müqayisəsi üzərində qurur. Bundan başqa, mədəni biliklərin ötürülməsi və mü-qayisəsi, öyrənmə metodlarının tətbiqi kimi bilikləri də tələbələrə bölüşür. Beləliklə, hər iki müəllimin qarşılıqlı əməkdaşlığı distant Çin dili dərslərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, dil mühitinin formalaşması və təlim prosesinin daha effektiv olması üçün münbit şərait yaradır. Bu model Morun *tranzaksional məsafə* nəzəriyyəsi baxımından qiymətləndirildikdə eyni dərsin iki müəllim arasında funksional bölgüsü psixoloji-kommunikativ məsafənin azalmasına xidmət edir.

Öyrənənin yaşı, sosial mənsubiyyəti, hə-dəfləri və əvvəlki bilik bazasının distant Çin dili tədrisinə təsiri. İlk növbədə, universitetdə ixtisas fənninin və xarici dilin distant formada müstəqil kurslarda tədrisi fərqli anlayışlar olduğu kimi, fərqli yanaşmalar tələb edir. Universitet fənlərinin auditoriyası, adətən, eyni yaş qrupuna, eyni ixtisasa, eyni sosial qrupa (əsasən, tələbələrədən ibarət auditoriyaya), təxminən eyni bilik bazasına malik insanları özündə birləşdirir. Amma distant Çin dili kurslarına 18 yaşdan yuxarı şəxslər qəbul edilir, xüsusi hallarda yaş həddi endirilə bilər, amma ən yüksək yaş həddi yoxdur. Distant Çin dili kurslarında indiyə qədər iştirak edən ən gənc tələbənin 14, ən böyüyünün isə 75 yaşı olub. Göründüyü kimi, iştirakçıların yaş diapazonu kifayət qədər genişdir; bununla yanaşı, 25-45 yaş qrupuna aid şəxslər üstünlük təşkil edir. Tədris zamanı müxtəlif yaş qrupuna aid şəxslər arasında dərs prosesini uzlaşdırmaq, hamının ehtiyacını ödəmək müəllim üçün əlavə

çətinliklər yaradır. Təcrübə göstərir ki, fərqli yaş qrupuna aid şəxslərin Çin dili kurslarından fərqli gözləntiləri və fərqli məqsədləri vardır. Tədris prosesi zamanı müəllimin bu amili nəzərə alması zəruridir.

Digər problem texniki avadanlıqlardan istifadə zamanı özünü bürüzə verir. Orta və aşağı yaş qrupuna aid şəxslərin texniki avadanlıqdan istifadə çəvikliyi yuxarı yaş qrupuna olanlardan yüksəkdir. M. Lonqun (1985) irəli sürdüyü "Qarşılıqlı əlaqə hipotezi"nə görə xarici dil mənimsənilməsində dialoq və ünsiyyət mühüm rola malikdir. Distant Çin dili kurslarında tədris prosesi zamanı bu nəzəriyyəni rəhbər tutaraq tələbələrle dialoq və ünsiyyət qurmaq məqsədilə müxtəlif fəaliyyətlər təşkil edilib. Buraya interaktiv müzakirələr, oyunlar, əməkdaşlıq fəaliyyətləri daxildir. Amma heç də bütün yaş qrupuna aid şəxslər bunların hamısını eyni formada qəbul etmir. Bu fəaliyyətlər daha çox gənc tələbələr tərəfindən maraqla qarşılır, nisbətən yaşlı tələbələr sistemli izahlara, müəllimin daimi bələdçiliyinə üstünlük verir. Bu mövzuya uyğun olaraq fərqli yaş qrupuna aid şəxslərin eyni tədris metoduna fərqli reaksiyasını, yadda saxlama bacarığını, öyrənmə sürətini və digər amillərin yaratdığı çətinlikləri göstərə bilirik. Çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün müəllimlər xüsusi tədris strategiyası tətbiq etməklə tranzaksional məsafəni azaltmağa nail olub (Long, 1985).

Müəllim bütün tələbələrin ehtiyaclarına eyni dərəcədə yanaşmalı, verilən sualların çoxluğu və ya onları verən tələbələrin fərdi xüsusiyyətləri əsasında ayrı-seçkiliyə yol vermədən tədris prosesində bərabər münasibət prinsipini təmin etməlidir. Dialoqlara müxtəlif yaş qruplarından olan iştirakçıların cəlb edilməsi, gənc və yaşlı nəsillər arasında həyat təcrübəsinin dialoq vasitəsilə paylaşılmasına imkan yaradılması məqsədəuyğundur. Təcrübəyə əsasən deyə bilirik ki, yaşlı nəsle məxsus tələbələr müəllimlə müzakirə zamanı daha detallı suallar verir. Onların sualları gənc nəslin verdiyi suallardan bəzən əsaslı şəkildə fərqlənir. Əslində, sualvermə bacarığı uzun illərin təcrübəsi əsasında formalaşır, Çin dilinin timsalında bu bacarıq gənc nəsle daim aşılır.

Distant Çin dili kurslarına fərqli sosial qruplardan olan şəxslər qoşulur. Bura tələbə, şagird, universitet müəllimi, alim, ofis işçisi, iş adamları və digər sosial qruplar, eyni zamanda əmək bazarında iştirak etməyən şəxslər daxildir. Göründüyü kimi, fərqli sosial qruplar özündə fərqli bilik bazasını, bilik səviyyəsini və dünya görüşünü birləşdirir. Qeyd edək ki, dərslərə başlamazdan öncə bütün qeydiyyatdan keçənlər arasında onların Çin dilini öyrənmə məqsədləri ilə bağlı qısa sorğu aparılır. İlk növbədə qeyd edək ki, 2019-cu ildəki ilk sorğu ilə müqayisədə son iki ilin sorğu nəticələri arasında fundamental fərqlər mövcuddur. Əgər 2019-cu ilə qədər distant Çin dilinə qoşulan iştirakçılar Çin dilini, əsasən, əlavə hobbii kimi öyrənirdilərsə, son sorğular hər bir sosial qrup qarşısında konkret hədəflərin mövcud olduğunu göstərir. Beləliklə, nəticələr göstərir ki, şagirdlər və tələbələr Çində təhsil almaq məqsədilə və ya gələcək karyeralarında Çin dilinin mühüm rol oynayacağını düşünərək bu dili öyrənir.

Əsasən, filoloqlardan ibarət olan universitet müəllimi və tədqiqatçılar Çin dilini filoloji tədqiqatlara cəlb etmək, eləcə də Çin dilli elmi ədəbiyyatdan yararlanmaq, iş adamları Çində biznes ünsiyyəti qurmaq məqsədilə, digərləri, əsasən, gələcək karyeralarında bu dilin rol oynaya biləcəyi ehtimalı ilə distant Çin dilini öyrənirlər. Bundan başqa, Çin mədəniyyətinə maraq, Çin heroqliflərinin sirlərinə yiyələnmək, Çinə səyahət, Çində işləmək kimi səbəblər də distant Çin dili kurslarını öyrənənlər üçün cəlbedicidir. Bu da öz növbəsində müəllimin qarşısına yeni çağırışlar qoyur. Çin dilində danışarkən fərqli mühitdə fərqli dialoq və söz ehtiyatından istifadə edilir. Məsələn, "Biznes məqsədli Çin dili" artıq ayrıca bir istiqamət kimi formalaşmış. İş adamlarına məhz bu sahəyə aid terminologiya və ifadə vasitələri maraqlıdır. Tələbələr üçün HSK yönümlü dərslər daha maraqlıdır, çünki onları yaxın gələcəkdə bu imtahanı keçmək gözləyir. Tədqiqatçıları daha çox Azərbaycan və Çin dillərinin fonetik və qrammatik müqayisəsi maraqlandırır, bu onların araşdırmaları və ümumi dilçilik görüşlərinin inkişafı üçün önəmlidir. Çin mədəniyyətinə və Çinə səyahətə maraq göstərənlər, eləcə də Çində

əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyənlər üçün Çin və çinlilər haqqında mədəni məlumatlar maraqlıdır. Odur ki kurikulumu hazırlayarkən müəllim bu müxtəlifliyi nəzərə almalıdır. Dərsin məzmununu yalnız bir nöqtəyə, məsələn biznes mövzusunə və ya Çin dilinin nəzəriyyəsinə və s. mərkəzləşdirmək dərsi digərləri üçün maraqsız edə bilər. Müxtəlif sosial qruplardan olan öyrənənlərin fərqli ehtiyac və xüsusiyyətləri tədris prosesinin planlaşdırılmasında kompleks yanaşmanı zəruri edir. Bu baxımdan, uyğun şifahi və yazılı tədris materiallarının seçilməsi, dərs zamanı öyrənənlər arasında səmərəli ünsiyyət balansının qorunması, həmçinin onların ailə, peşə fəaliyyəti, sağlamlıq vəziyyəti və digər fərdi amillərinin nəzərə alınması müəllimin tədris strategiyalarını məqsədyönlü şəkildə formalaşdırmasını və tətbiq etməsini tələb edir. Odur ki müəllim dərslərə başlamazdan əvvəl öyrənənlərin peşəsi, Çin dilini öyrənmə hədəfləri, iş və ya dərs cədvəli, distant öyrənmə təcrübəsi barədə məlumatlı olmalıdır. O, dərs prosesi zamanı müxtəlif maraqlara eyni leksikon və ifadələrdən istifadə etməklə cavab vermək üçün dərs metodu hazırlamalı, hamı tərəfindən qəbul edilə biləcək mövzuları kurikulumuna (məsələn, Çin dilində özünü təqdim etmə, salamlama, nəzakətli ifadələr və s.) daxil etməli, öyrənənlərin müxtəlif səpkili suallarına hazır olmalı, öyrənənləri qarşılıqlı əməkdaşlıq etməyə həvəsləndirməlidir. Əlbəttə, Çin dilinin fonetik sistemi, tələffüzü və qrammatik quruluşu bütün sosial qruplar və yaş qrupları üçün dəyişməzdir. Lakin öyrənənlərin bu dil xüsusiyyətlərini qavrama, tətbiq etmə və praktik ünsiyyətdə istifadə etmə səviyyəsi onların əvvəlki öyrənmə təcrübəsi, idrak xüsusiyyətləri, motivasiyası və təlimə ayırdıqları vaxtdan asılı olaraq fərqlənir. Buna görə də müxtəlif sosial və yaş qruplarından olan tələbələrin iştirak etdiyi distant Çin dili kurslarında diferensiallaşdırılmış tədris yanaşmasının tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Müəllim və öyrənən arasında münasibətlərin qurulmasında öyrənənin fərqli bilik bazası da müəyyən rola malikdir. Bəzi tələbələr distant dərslərə qoşulmazdan əvvəl Çin dili ilə müəyyən tanışlıqları olur və ilkin dərsləri bildikləri üçün yeni mövzuları sürətlə mənimsəyirlər. Digər

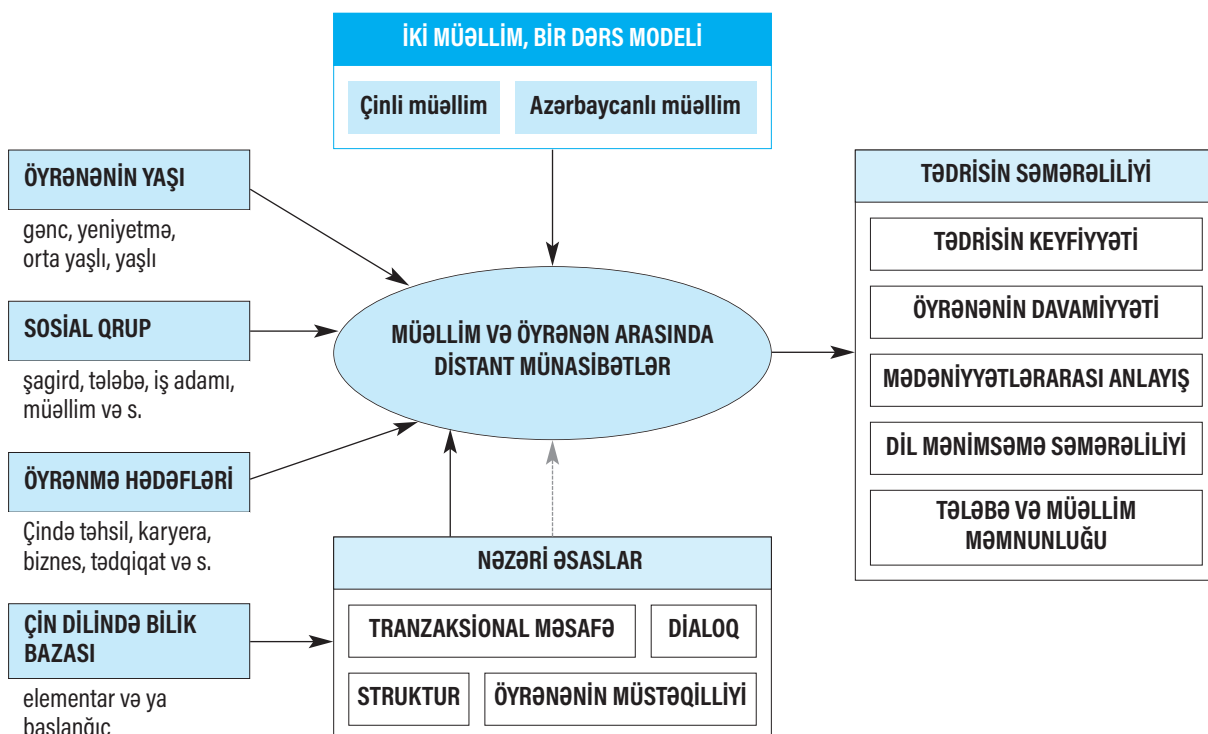
qisim tələbələrin isə Çin dili ilə heç bir tanışlığı olmasa da, əvvəllər bir və ya bir neçə xarici dil öyrəndiklərinə görə xarici dil öyrənmə strategiyasına, dünya dillərinin quruluşuna, hətta yazı sistemlərinə bələd olurlar. Odur ki onların Çin dilinin fonetik, leksik, qrammatik quruluşuna və yazı sistemində yanaşmaları fərqlənir. Bu fərqlər tələbələrin dərs zamanı və dərstdən sonra ünvanladıkları suallardan aydın hiss olunur. Ona görə də dərs prosesi zamanı müəllim tələbənin əvvəlki bilik bazasını nəzərə alır, öyrənmə ehtiyaclarını dolğun qiymətləndirir, zərurət yarandıqda fərdiləşdirilmiş tapşırıq və materiallardan istifadə edir. Belə halın mənfi xüsusiyyəti odur ki, bəzi tələbələr ilkin bilikləri əvvəlcədən mənimsədikləri üçün yenidən dinləməyə maraqları olmur, buna görə də bəzən dərstdən yayınma halları qeydə alınır.

Müəllim və tələbə arasında münasibətlərin qarşılıqlı təsirini Diaqram 1-də görə bilərik.

Apardığımız tədqiqat və 2019-cu ildən etibarən distant Çin dili kurslarının təşkili və tədrisi zamanı əldə etdiyimiz pedaqoji təcrübə göstərir ki, distant təhsil şəraitində müəllimlə öyrənən arasında qurulan qarşılıqlı münasibət və ünsiyyət tədrisin keyfiyyətini müəyyən edən əsas amillərdən biridir. Buna görə də araşdıramamız nəticəsində müəyyən etdiyimiz diaqramın sol hissəsində göstərilən dəyişənlər müəllim tərəfindən kompleks şəkildə nəzərə alınmalı, tədris prosesini öyrənənlərin fərdi xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmalıdır. Eyni zamanda, öyrənən də distant təhsilin spesifik xüsusiyyətlərini nəzərə almalı, müəllimlə davamlı ünsiyyət qurmağa və yarana biləcək anlaşılmazlıqların aradan qaldırılmasında fəal iştirak etməlidir.

2. HSK yönlü tədris və nəticələrin qiymətləndirilməsi

Hər mərhələnin sonunda təşkil olunan şifahi və yazılı imtahan öyrənənlərin sertifikatlaşdırılması üçün mühüm və məcburi xarakter daşıyır. Qeyd etdiyimiz kimi, hazırda distant Çin dili kurslarında dərslər HSK imtahanyönlüdür. Tələbələr hər mərhələni bitirdikdən sonra HSK imtahanında iştirak etmək üçün həvəsləndirilir və onlara lazımi dəstək göstərilir. HSK

Diaqram 1 Müəllim və tələbə arasında münasibətlərin qarşılıqlı təsiri

imtahanında iştirak könüllü xarakter daşısa da, tələbələr tərəfindən böyük maraq göstərilir. Tələbələrin böyük hissəsi HSK imtahanının müxtəlif səviyyələrindən uğurlu nəticələr əldə ediblər. Onların HSK imtahanından əldə etdikləri nəticələr distant Çin dili kurslarının effektivliyinin qiymətləndirilməsi üçün mühüm göstəricidən biridir. Həm kursun imtahanı, həm də HSK imtahanının nəticələri tələbələrin dinləmək, oxu və yazı bacarıqlarının beynəlxalq standartlara uyğun səviyyəsini obyektiv şəkildə müəyyən etməyə imkan verir. Eyni zamanda, distant Çin dili kurslarının semestrsonu imtahanlarının, eləcə də HSK imtahanı nəticələrinin müntəzəm təhlili tədris proqramının güclü və zəif tərəflərinin müəyyənəndirilməsinə, tədris metodlarının təkmilləşdirilməsinə və gələcək kursların daha səmərəli planlaşdırılmasına şərait yaradır.

3. Texnoloji və rəqəmsal səriştələrin tədris prosesinə təsiri

D. R. Qarrison (1985) distant öyrənmə texnologiyasını üç nəslə bölür: yazışma nəslə,

telekommunikasiya nəslə, kompüter nəslə. *Yazışma nəslə* dedikdə, çap olunmuş dərs materiallarının poçt və ya teleqram vasitəsilə göndərilməsi, eyni zamanda, qəzetlərdə nəşr olunması; *telekommunikasiya nəslə* dövründə radio, televizor, telefon kimi elektron məlumat ötürücü vasitələrdən istifadə etməklə tədrisin həyata keçirilməsi; *kompüter nəslə* dövründə isə "kompüter dəstəklə öyrənmə" metodu distant tədrisdə ön plana çıxır. Müasir dövrdə biz buraya süni intellekt nəslini də əlavə edə bilərik (Garrison, 1985).

Keeqanın (1983) XX əsrin 80-ci illərində distant təhsildə texniki vasitələrin əhəmiyyətindən bəhs edərək vurğulayırdı ki, bu təhsilə formasında texnologiyadan istifadə mühüm əhəmiyyət daşıyır. Müasir dövrdə texniki vasitələrdən istifadə bacarığı, xüsusi səriştələrə yiyələnmək təkcə distant təhsildə deyil, həyatın bütün sahələrinin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilib (Keeqan, 1983). Distant təhsili reallaşdırmaq üçün istifadə olunan Zoom, Voov Meeting, Microsoft Teams, Google Meet, Ding Talk kimi platformalar distant təhsili daha

yaxınlaşdırıb, təqdim etdikləri çoxsaylı funksiyalarla Morun irəli sürdüyü tranzaksional məsafənin azalmasına əhəmiyyətli töhfə verib. Distant Çin dilinin tədrisi prosesində müşahidələrimiz göstərir ki, bu platformaların təqdim etdiyi videokonfrans, ekran paylaşımı, virtual lövhə, söhbət, sənəd mübadiləsi, sorğular, qrup otaqları və dərslərin qeydə alınması kimi funksiyalar müəllimlə öyrənən, eləcə də öyrənənlər arasında qarşılıqlı əlaqəni gücləndirərək dialoqu artırır və öyrənmək prosesini daha səmərəli təşkil etməyə imkan yaradır. Bununla belə, bu funksiyalar yalnız həm müəllim, həm də öyrənən zəruri rəqəmsal bacarıqlara malik olduqları halda, öyrənənlərin fəallığının artmasına, dərş prosesində çevikliyin təmin olunmasına, vaxta qənaət edilməsinə, müəllim-öyrənən ünsiyyətinin aktivliyinə, nəticə etibarilə tranzaksional məsafənin azalmasına şərait yaradır.

Bundan başqa, bütün dərslər videoqeydə alınır, dərşdən sonra xüsusi linklər vasitəsilə tələbələrin ixtiyarına verilir. Tələbə dərşdən sonra təkrar etmək, tələffüzünü təkmilləşdirmək, daha dolğun qeydlər aparmaq və digər məqsədlərlə dərşin videolarından yararlanır.

4. Mədəni biliklərin ötürülməsi və qarşılıqlı müqayisənin önəmi

Xarici dildə ünsiyyət zamanı mədəni biliklərin axını baş verir, bu da öz növbəsində xarici dilə marağı artırır, tələbənin motivasiyasını gücləndirir. Xarici dilin tədrisi zamanı müəllim tərəfindən mədəni biliklərin ötürülməsi olduqca zəruridir, hətta deyərdik ki, dilin mənsub olduğu mədəniyyət haqqında bilgilər vermədən həmin dili tədris etmək müşkül məsələyə çevrilir. Bu bərdə bir çox alimlər araşdırma aparıb, nəzəriyyələr, metodlar və yanaşmalar irəli sürüblər. Maykl Byramın (1997) irəli sürdüyü mədəniyyətlərarası ünsiyyət bacarığı nəzəriyyəsində bu, müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələri ilə effektiv ünsiyyət qurmaq, mədəni fərqləri dərk etmək və dil biliklərindən mədəniyyətlərarası kommunikasiya şəraitində məqsədyönlü və uyğun şəkildə istifadə etmək bacarığı kimi müəyyən edilir (Byram, 1997). Kramşa (1993) görə, dil yalnız ünsiyyət aləti deyil, həm də

mədəni dəyərləri, etiqadları və milli mənsubiyyəti nəşildən-nəslə ötürən mühüm vasitədir. Nəzərə almaq lazımdır ki, dil insanların düşüncəsi və reallığı dərk etməsinə təsir edən ən güclü amildir, odur ki bir xarici dili öyrənərkən həmin dilin mənsub olduğu mədəni dünya-görüşünü də öyrənmiş olursan (Sapir-Vorf hipotezi və ya Linqvistik nisbilik nəzəriyyəsi Sapir 1921, Sapir 1949, Vorf 1956). Luo Kanqpei (1950) hesab edir ki, bir xalqın qədim mədəniyyəti dil vasitəsilə qorunub saxlanılır və ötürülür, gələcək mədəniyyətinin inkişafı da dilin vasitəsilə həyata keçirilir. Qeyd olunan nəzəriyyələr və digərləri xarici dillərin tədrisi metodikasının formalaşmasına dərin təsir göstərib, dil və mədəniyyətin ayrılmaz tədrisini zəruri edib, "Dil və mədəniyyət" adlı yeni bir fənnin və tədqiqat obyektinin formalaşmasına səbəb olub.

Distant Çin dilinin tədrisi zamanı mədəniyyət amilini nəzərə almamaq mümkün deyil. Məsələn, Çin və Azərbaycan xalqlarının kommunikativ mədəniyyətlərində salamlama ənənələri arasında mövcud olan fərqlər hər iki cəmiyyətin mədəni dəyərləri, sosial münasibətləri və kommunikativ davranış normaları ilə şərtlənir. Bu xüsusiyyətlər salamlama zamanı istifadə olunan dil vahidlərinin və ifadə formalarının da fərqlənməsinə səbəb olur. Oxsar fərqlər təbrik və xoş arzu ifadələrində, müraciət formalarında, qohumluq münasibətlərini, zaman və məkanı ifadə edən leksik vahidlərdə, eləcə də dilin digər leksik-semantik və pragmatik elementlərində də özünü göstərir. Distant Çin dilinin tədrisi zamanı apardığımız müşahidələr göstərir ki, belə fərqlər özünü büruzə verərkən tələbələr müvafiq suallarla müraciət edir, müəllimdən dolğun izahat gözləyirlər. Odur ki bu sualları cavablandırmaq üçün müəllimlərin təkcə Çin mədəniyyəti ilə deyil, Azərbaycan mədəniyyəti ilə də bağlı yetkin biliyi olmalıdır. Distant Çin dilinin tədrisi prosesində tələbənin nə vaxt suallarla müraciət edəcəyi gözlənilmir, müəllim demək olar ki, hər dərşdə müvafiq mədəni bilikləri öyrənənlərlə bölüşür. Çin dilini öyrənənlər bu xalqın mədəniyyətinə xas incəsənət, kalliqrafiya, bayram, milli mətbəx, geyim, musiqi, rəqs, filmlər, idman növləri haqqında ilkin

biliklərə yiyələnir. Təcrübə göstərir ki, distant Çin dilinin tədrisi prosesində mədəni biliklərin ötürülməsi bu dili daha cəlbədicə edir, öyrənmənin mədəniyyətlərarası ünsiyyət bacarığını təkmilləşdirir, onların motivasiyasını artırır, Çin dilində “nəyi, harada, necə demək” bacarığını təkmilləşdirir, mədəni yüklü söz ehtiyatının artmasına səbəb olur, Çin heroqliflərinin daha asan mənimsənilməsinə yardım edir, mədəni fərqliliyi və anlaşılmazlığı aradan qaldırır, tənqidi düşüncə bacarığını yüksəldir və öyrənmənin ümumi dünyagörüşünün genişlənməsinə səbəb olur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- 1 Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi səhifəsi:
<https://president.az/az/articles/view/68634>
- 2 Buselic, M. (2012). Distance Learning – Concepts and Contributions. *Oeconomica Jadertina*, 1(2012).
- 3 Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- 4 Garrison, D. R. (1985). Three Generations of Technological Innovations in Distance Education. *Distance Education*, 6(2).
- 5 Honeyman, M., & Miller, G. (1993). Agriculture Distance Education: A Valid Alternative for Higher Education? *Proceedings of the 20th Annual National Agricultural Education Research Meeting*, 67–73.
- 6 Keegan, D. (1983). On Defining Distance Education. In D. Stewart, D. Keegan, & B. Holmberg (Eds.), *Distance Education: International Perspectives* (pp. 6–18). London: Croom Helm.
- 7 Kramsch, C. (1993). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- 8 Kramsch, C. (1998). *Language and Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- 9 Krashen, S.D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford: Pergamon Press.
- 10 Krashen, S.D. (1985). *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. London & New York: Longman.
- 11 Long, M.H. (1985). Linguistic and Conversational Adjustments to Non-Native Speakers. *Studies in Second Language Acquisition*, 5, 177–193.
- 12 Long, M.H. (1996). The Role of the Linguistic Environment in Second Language Acquisition. In W. Ritchie & T. Bhatia (Eds.), *Handbook of Second Language Acquisition*.
- 13 Moore, M.G. (1997). Theory of Transactional Distance. In D. Keegan (Ed.), *Theoretical Principles of Distance Education* (pp. 22–38). London: Routledge.
- 14 Sapir, E. (1921). *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- 15 Sapir, E. (1949). *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*. Berkeley: University of California Press.
- 16 Swain, M. (1985). Communicative Competence: Some Roles of Comprehensible Input and Comprehensible Output in Its Development. In S. Gass & C. Madden (Eds.), *Input in Second Language Acquisition* (pp. 235–253). Rowley, MA: Newbury House.
- 17 Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- 18 Whorf, L. B. (1956). *Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge, MA: The Technology Press of the Massachusetts Institute of Technology and John Wiley & Sons.
- 19 罗常培 (1950, 2016, 2017). 《语言与文化》. 北京大学出版社.
- 20 陈晓珍 (2021). 《发展远程汉语教学课堂模式探索——以阿塞拜疆国际中文教学为例》. 湖北开放职业学院学报. 第34卷第6期.